

SHUKUR XOLMIRZAEV HIKOYALARIDA TOG‘ VA TOG‘LIK-LIKLAR TASVIRI

Qaraqulov Azizbek Amonqulovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ va tog‘liklar tasvirining badiiy hamda falsafiy talqini yoritiladi. Adib asarlarida tog‘ obrazi inson ruhiyati, milliy o‘zlik va ma’naviy yuksaklik ramzi sifatida namoyon bo‘lishi tahlil qilinadi. Shuningdek, tabiat tasvirining qahramon xarakterini ochishdagi o‘rni, inson va tabiat munosabatining estetik hamda axloqiy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida yozuvchi nasrida tog‘ obrazi markaziy badiiy timsol sifatida shakllangani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: tog‘, tabiat tasviri, milliy kolorit, ramziylik, badiiy talqin, Surxon vohasi, inson va tabiat munosabati.

Kirish.O‘zbek adabiyotida tabiat tasviri badiiy tafakkurning ajralmas qismi sifatida shakllangan bo‘lib, u xalqning tarixiy xotirasi, milliy ruhiyati va estetik qarashlarini ifodalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Qadimiy og‘zaki ijod namunalaridan tortib, zamonaviy nasrgacha bo‘lgan jarayonda tabiat obrazlari inson hayoti bilan uzviy bog‘liq holda tasvirlanadi. Ayniqsa, tog‘ va dasht singari makonlar milliy adabiyotimizda kenglik, erkinlik, sobitlik, matonat va ruhiy poklik ramzi sifatida talqin etib kelingan.

XX asr o‘zbek nasrida inson va tabiat munosabatini yangi badiiy-estetik darajaga olib chiqqan ijodkorlardan biri – Shukur Xolmirzayevdir. Uning hikoyalarida tog‘ manzaralari oddiy fon yoki dekorativ unsur emas, balki asar g‘oyaviy mazmunini belgilovchi, qahramon ruhiyatini ochib beruvchi faol badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Yozuvchi tabiatni jonli organizm sifatida tasavvur qiladi; u inson bilan birga yashaydi, birga iztirob chekadi, birga quvonadi. Shu jihatdan adib nasrida tog‘ obrazi ma’naviy yuksaklik, iroda mustahkamligi va milliy o‘zlik ramziga aylanadi.

Shukur Xolmirzayev ijodining o‘ziga xosligi shundaki, u Surxon vohasi va Boysun tog‘lari manzaralarini o‘zbek nasriga olib kirib, milliy koloritni boyitdi. Tog‘ bag‘rida yashovchi insonlar obrazi orqali yozuvchi tabiiylik, soddalik, mehnatsevarlik va ichki sobitlik kabi fazilatlarni ulug‘laydi. Bunda tabiat va inson bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilmaydi, aksincha, ular o‘zaro uyg‘un holda tasvirlanadi. Inson ruhiy holati ko‘pincha tabiat manzaralari orqali ochib beriladi: sovuq shamol, qora bulut, bo‘ron yoki bahor nafasi – bularning barchasi qahramon ichki olamining badiiy ifodasiga aylanadi.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda inson va tabiat muammosi ekologik, falsafiy hamda axloqiy jihatdan dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ va tog‘liklar tasvirini o‘rganish nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatga ham ega. Adib asarlarida tabiatni asrash, uni kelajak avlodga yetkazish masalasi ham badiiy g‘oya darajasiga ko‘tariladi.

Mazkur maqolada yozuvchining tog‘ va tog‘liklar obrazini yaratishdagi badiiy mahorati, tabiat tasvirining ramziy va psixologik funksiyasi, shuningdek, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatning falsafiy talqini ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ obrazining g‘oyaviy-badiiy yukini ochib berish hamda uning milliy nasrdagi o‘rnini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ va tog‘liklar tasvirining badiiy-estetik hamda falsafiy talqinini ochib berish maqsadida bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi adabiyotshunoslikning zamonaviy nazariy tamoyillari hamda milliy adabiy tajriba asosida shakllantirildi. Avvalo, **tahliliy (analitik) metod** asosida yozuvchining “Cho‘loq turna”, “Jarga uchgan odam”, “Kulgan bilan kuldirgan”, “Boychechak ochildi”, “Zov ostida adashuv” kabi hikoyalari matni chuqur o‘rganildi. Asarlardagi tog‘ manzaralari, tabiat detallarining qo‘llanishi, ularning qahramon ruhiyati bilan uyg‘unligi matn ichki strukturasi bilan kelib chiqib tahlil qilindi.

Shuningdek, **qiyosiy-tahliliy metod**dan foydalanilib, tog‘ obrazining yozuvchi ijodining turli bosqichlarida qanday badiiy funksiyani bajargani solishtirildi. Natijada tog‘ tasviri dastlab ko‘proq milliy makon va hayotiy muhit sifatida namoyon bo‘lsa, keyingi asarlarda ramziy va falsafiy mazmun kasb etgani aniqlandi.

Tadqiqot jarayonida **struktur-semantik yondashuv** ham qo‘llanildi. Bu usul orqali tog‘, dasht, bulut, shamol, bo‘ron, bahor kabi tabiat unsurlarining matndagi semantik yuklamasi, ramziy ma‘nosi va kompozitsion vazifasi aniqlashtirildi. Tabiat tasvirining syujet rivojiga, konflikt ochilishiga va qahramon xarakterini shakllantirishga ta‘siri o‘rganildi.

Bundan tashqari, **psixologik tahlil metodi** asosida tog‘ manzaralarining qahramon ichki kechinmalarini ochishdagi o‘rni ko‘rib chiqildi. Yozuvchi tabiat orqali inson ruhiy holatini berish usulidan keng foydalanganligi aniqlanib, bu holat matndan olingan dalillar asosida asoslandi.

Tadqiqotda **tarixiy-adabiy metod** ham muhim o‘rin tutdi. Shukur Xolmirzayev ijodi o‘zbek nasrining XX asrdagi rivojlanish jarayoni bilan bog‘liq holda tahlil qilindi. Tog‘ va tog‘liklar tasvirining milliy adabiyotdagi an‘analari hamda yozuvchi tomonidan olib kirilgan yangiliklar o‘zaro qiyoslandi.

Ilmiy izlanish jarayonida adabiyotshunos olimlarning qarashlari, yozuvchi haqidagi tanqidiy fikrlar va nazariy manbalarga tayanildi. Matn tahlilida mantiqiy izchillik, dalillilik va xulosalarning ilmiy asoslanganligi tamoyillariga amal qilindi. Shu tariqa, mazkur metodologik yondashuvlar majmui yozuvchi hikoyalarida tog' obrazining g'oyaviy-badiiy mohiyatini kompleks tarzda ochib berish, uning inson va tabiat munosabatini talqin etishdagi o'rnini aniqlash imkonini berdi.

Natijalari: Olib borilgan tadqiqotlar natijasida Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog' va tog'liklar tasviri ko'p qatlamli badiiy-estetik tizim sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. Tog' obrazi yozuvchi ijodida oddiy geografik makon emas, balki g'oyaviy yuk ko'targan, ramziy ma'no kasb etgan markaziy obrazlardan biri ekanligi dalillandi. Birinchidan, tog' tasviri qahramon xarakterini ochishda faol badiiy vosita vazifasini bajaradi. Tog' bag'rida yashovchi insonlar obrazi orqali matonat, sobitlik, mehnatsevarlik, or-nomus va sadoqat kabi milliy fazilatlar ifodalanadi. Tog' muhitida shakllangan qahramonlar ko'pincha ruhiy jihatdan bardoshli, ichki e'tiqodi mustahkam shaxslar sifatida tasvirlanadi. Bu holat tog'ning ma'naviy yuksaklik va iroda timsoli sifatida talqin etilganini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, tabiat tasviri asarlarda psixologik funksiyani bajarishi aniqlandi. Qora bulut, bo'ron, sovuq shamol kabi manzaralar qahramonning ichki iztiroblarini kuchaytiruvchi vosita bo'lsa, bahor nafasi, ochilgan gullar, tiniq osmon tasviri umid va yangilanish ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Demak, yozuvchi tabiat hodisalarini inson ruhiyati bilan uyg'un holda tasvirlab, badiiy psixologizmning samarali usulini yaratgan.

Uchinchidan, hikoyalarda inson va tabiat munosabatining ikki xil talqini mavjudligi kuzatildi: bir tomondan, tabiat go'zalligi, uning inson qalbini poklovchi kuchi tasvirlansa, ikkinchi tomondan, tabiatga nisbatan beparvo yoki yovuzlarcha munosabat keskin qoralanadi. Ayniqsa, ekologik mazmundagi hikoyalarda yozuvchi tabiatni asrash g'oyasini ijtimoiy-axloqiy muammo darajasiga olib chiqadi. Bu esa adib ijodining zamonaviy ekologik tafakkur bilan hamohang ekanini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, Surxon vohasi va tog'li hududlar tasviri yozuvchi asarlarida milliy koloritni shakllantiruvchi asosiy omil ekanligi aniqlandi. Tog' va tog'liklar obrazi orqali mahalliy ruh, xalqona tafakkur va tarixiy xotira badiiylashtiriladi. Natijada adib o'zbek nasriga o'ziga xos hududiy-estetik makon olib kirgan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida tog' obrazining yozuvchi ijodiy evolyutsiyasida bosqichma-bosqich murakkablashib borgani kuzatildi. Dastlabki hikoyalarda tog' ko'proq real makon sifatida tasvirlangan bo'lsa, keyingi asarlarda u chuqur ramziy va

falsafiy mazmun kasb etadi. Tog‘ insonning o‘zligini anglash, ichki poklanish va ma’naviy kamolot sari intilish jarayonining timsoliga aylanadi.

Umuman olganda, olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ va tog‘liklar tasviri milliy nasrimizda inson va tabiat uyg‘unligini ifodalovchi yuksak badiiy hodisa sifatida shakllangan. Tog‘ obrazi yozuvchi ijodida estetik zavq manbai bo‘lish bilan birga, chuqur falsafiy va axloqiy g‘oyalarni tashuvchi markaziy badiiy timsol vazifasini bajaradi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ va tog‘liklar tasviri tasodifiy yoki epizodik hodisa emas, balki yozuvchi badiiy tafakkurining markaziy unsurlaridan biri ekanini ko‘rsatadi. Muhokama jarayonida aniqlanganki, tog‘ obrazi adib ijodida bir vaqtning o‘zida makon, xarakter yaratuvchi muhit, ramziy timsol va falsafiy g‘oya tashuvchisi sifatida namoyon bo‘ladi.

Avvalo, tog‘ning makon sifatidagi funksiyasi haqida to‘xtalish zarur. Tog‘ – voqealar sodir bo‘ladigan hudud bo‘lish bilan birga, qahramonning shakllanish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi omildir. Tog‘ bag‘rida yashovchi insonlarning hayoti og‘ir mehnat, tabiat bilan yuzma-yuz kurash, sabr-toqat va matonat talab etadi. Shu bois yozuvchi tog‘lik qahramonlarni ichki sobitlik, e’tiqod mustahkamligi va tabiiylik bilan tasvirlaydi. Bu jihat tog‘ va inson o‘rtasidagi uyg‘unlikni ko‘rsatadi hamda muhitning xarakter shakllanishidagi rolini tasdiqlaydi.

Ikkinchi jihat – tog‘ obrazining ramziy talqinidir. Tadqiqot davomida aniqlanganki, tog‘ adib nasrida ma’naviy yuksaklik, poklik va sobitlik ramzi sifatida ishlatiladi. Qahramonning ruhiy inqirozi yoki izlanish jarayoni ko‘pincha tog‘ manzaralari fonida tasvirlanadi. Bu esa tog‘ning inson ichki olamiga yaqinlashtirilganini anglatadi. Masalan, sovuq shamol, qorli cho‘qqilar yoki bo‘ron tasviri qahramon ruhiy iztiroblarini kuchaytirsa, bahoriy manzaralar ichki uyg‘onish va yangilanishni bildiradi. Demak, tabiat tasviri psixologik parallellik tamoyili asosida qurilgan.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat – inson va tabiat munosabatining axloqiy talqinidir. Yozuvchi ayrim hikoyalarida tabiatga beparvo yoki shafqatsiz munosabatni keskin qoralaydi. Bu holat adib ijodida ekologik ong elementlari mavjudligini ko‘rsatadi. Tabiatga nisbatan hurmat, uni asrash va kelajak avlodga yetkazish g‘oyasi badiiy obrazlar orqali ifodalanadi. Shu jihatdan, yozuvchi nafaqat estetik zavq uyg‘otuvchi manzaralar yaratadi, balki ijtimoiy mas’uliyat masalasini ham ko‘taradi.

Bundan tashqari, tog‘ va tog‘liklar tasviri milliy koloritni mustahkamlash vositasi sifatida ham muhokama qilindi. Surxon vohasi, tog‘ qishloqlari, mahalliy urf-odat va hayot tarzi tasviri orqali yozuvchi o‘ziga xos hududiy-estetik makon yaratadi. Bu makon milliy o‘zlikni anglash jarayoniga xizmat qiladi. Tog‘lik qahramonlarning nutqi, dunyoqarashi va turmush tarzi milliy mentalitet bilan uyg‘un holda tasvirlanadi.

Shuningdek, yozuvchi ijodiy evolyutsiyasi nuqtai nazaridan qaralganda, tog‘ obrazi tobora murakkablashib borishi kuzatiladi. Dastlabki hikoyalarda tog‘ ko‘proq real hayot manzarasi sifatida berilgan bo‘lsa, keyingi asarlarda u chuqur falsafiy va ramziy ma‘no kasb etadi. Bu esa adibning badiiy tafakkuri izchil rivojlanganini ko‘rsatadi.

Umuman, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ tasviri ko‘p funksiyali badiiy tizim sifatida ishlaydi: u makon, ramz, psixologik vosita va axloqiy-falsafiy g‘oya tashuvchisi sifatida bir butunlik hosil qiladi. Shu orqali yozuvchi inson va tabiat uyg‘unligini milliy nasrimizda o‘ziga xos badiiy darajaga ko‘targan.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tog‘ va tog‘liklar tasviri markaziy badiiy-estetik kategoriya darajasiga ko‘tarilganini ko‘rsatdi. Tog‘ obrazi yozuvchi ijodida shunchaki tabiiy makon emas, balki g‘oyaviy yuk ko‘targan, inson ruhiyati va milliy tafakkur bilan chambarchas bog‘langan ramziy timsol sifatida shakllangan.

Tahlillar shuni tasdiqladiki, adib tog‘ manzaralarini realistik aniqlik bilan tasvirlar ekan, ularni chuqur psixologik va falsafiy mazmun bilan boyitadi. Tog‘ qahramon xarakterini shakllantiruvchi muhit, inson irodasini sinovdan o‘tkazuvchi makon va ma‘naviy yuksalish timsoli sifatida talqin qilinadi. Tog‘ bag‘rida yashovchi insonlar obrazi orqali matonat, sobitlik, sadoqat, mehnatsevarlik va poklik kabi fazilatlar ulug‘lanadi.

Shuningdek, yozuvchi asarlarida tabiat va inson o‘rtasidagi munosabat ko‘p qirrali talqinda namoyon bo‘ladi. Bir tomondan, tabiat inson qalbini poklovchi, ruhiy taskin beruvchi kuch sifatida tasvirlansa, ikkinchi tomondan, tabiatga beparvo munosabat keskin qoralanadi. Bu holat adib ijodida ekologik ong va ijtimoiy mas‘uliyat masalalari ham muhim o‘rin egallaganini anglatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, tog‘ obrazi yozuvchi ijodiy evolyutsiyasida bosqichma-bosqich murakkablashib, chuqur ramziy va falsafiy mazmun kasb etgan. Dastlabki hikoyalarda u real hayot manzarasi sifatida berilgan bo‘lsa, keyingi asarlarda insonning ichki kechinmalari, ma‘naviy izlanishlari va o‘zligini anglash jarayonining timsoliga aylangan.

Bundan tashqari, Surxon vohasi va tog‘li hududlar tasviri orqali yozuvchi o‘zbek nasriga o‘ziga xos hududiy-estetik makon olib kirgan. Tog‘ va tog‘liklar obrazi milliy koloritni boyitib, xalqona tafakkur va tarixiy xotirani badiylashtirishga xizmat qilgan. Umuman olganda, Shukur Xolmirzayevning tog‘ va tog‘liklar tasviriga bag‘ishlangan hikoyalari o‘zbek nasrida inson va tabiat uyg‘unligining yuksak badiiy namunasidir. Tog‘ obrazi adib ijodida estetik zavq manbai bo‘lish bilan birga, chuqur falsafiy, axloqiy va ma‘naviy g‘oyalarni ifodalovchi markaziy timsol sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur tadqiqot natijalari yozuvchi ijodini yangi nazariy yondashuvlar asosida yanada chuqurroq o‘rganish uchun ilmiy zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olim Toshboyev. **Abadiy zamondosh**. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 152-b.
2. Shukur Xolmirzayev. **Saylanma**. 1-jild. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, nashr yili ko‘rsatilmagan. – 187-b. (Elektron manba: Ziyonet kutubxonasi).
3. Olim Toshboyev. **Abadiy zamondosh**. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 137-b.
4. Tavaldieva, G. N. **Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson munosabatlarning badiiy talqini** // Academic Research in Educational Sciences. – 2020. – Issue 4.
5. Yo‘ldoshev, N. **Hozirgi adabiy jarayon**. – Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2019. – 30-b.